

1900-luvun suomalaisen lastenkirjallisuuden ideologioiden jäljillä

Raita Merivirta 2024: *Kolonialismia ilman siirtomaita? Kulttuurinen kolonialismi ja "rotu" suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja lapsille suunnatuissa lehdissä, 1900–1960. Turku: Turun yliopisto, 233 s.*

1900-luvun lasten- ja nuortenkirjallisuuden merkittävä rooli imperialistisen maailmankuvan rakentamisessa ja välittämisessä uusille sukupolville on tunnustettu angloamerikkalaisessa lastenkirjallisuuden tutkimuksessa jo pitkään. Kotimaisella kentällä aihetta ei ole juuri tutkittu. Siksi Raita Merivirran Euroopan ja maailman historian väitöskirja *Kolonialismia ilman siirtomaita? Kulttuurinen kolonialismi ja "rotu" suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja lapsille suunnatuissa lehdissä, 1900–1960* on merkittävä avaus. Merivirran tutkimus havainnollistaa, miten kolonialistiset ideologiat ovat näkyneet myös suomalaisessa lastenkirjallisuudessa, siitä huolimatta että Suomen valtion ja suomalaisten suhde kolonialismiin on ollut historiallisesti hyvin erilainen kuin suurten siirtomaavaltojen.

Merivirta tutkii tapoja, joilla kolonialistis-imperialistinen maailmankäsitys on näkynyt keskeisissä suomalaisissa lapsille ja nuorille suunnatuissa teksteissä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Väitöskirja tarkastelee diskurssianalyysin avulla kuvauksia ihmisistä, jotka tulevat nähdyiksi "toisina" suhteessa valkoiseen suomalaisuuteen ja analysoi näihin teksteihin sisältyviä rodullistamisen mekanismeja ja rotuhierarkioita osana ajan kolonialistista tiedontuotantoa. Aihetta tarkastellaan kolmessa maantieteellisessä kontekstissa: väitöskirja-artikkeleista kaksi käsittelee Anni Swanin Australiaan sijoittuvaa jatkokertomusta, yksi Owamboja (nyk. Namibia) lähetystyöntekijöiden silmin kuvaavia tekstejä ja kaksi nuorisoromaaneja, joiden tapahtumat sijoittuvat Saamenmaalle. Merivirta analysoi tekstejä historiallisina dokumentteina, jotka kertovat omasta ajastaan ja ideologioista, joita nuorille lukijoille on haluttu välittää, ja avaa tarkasti sekä niiden kirjallisuus- että aatehistoriallista kontekstia.

Tutkimuksen keskeinen käsite on 'kulttuurinen kolonialismi'. Merivirran (2021) myös toisaalla kehittelemällä, Edward Saidin ajatteluun kytkeytyvällä käsitteellä viitataan tapoihin, joilla kulttuuri osallistuu kolonialismiin luomalla ja kierrättämällä kolonialistista kulttuurista kuvastoa ja tietoa. Tutkimus tuo esiin, että kulttuurinen kolonialismi ei ole taloudelliseen, sotilaalliseen ja poliittiseen hallintaan perustuvan kolonialismin harmittomampi muoto vaan sen ulottuvuus, jolla on korvaamaton merkitys muun kolonialistisen toiminnan legitimoijana. Merivirran mukaan kulttuurisen kolonialismin ilmenemismuoto-

toja ovatkin ennen kaikkea ”hyväksyvä suhde kolonialismiin ja kolonialistinen ja rodullistava diskurssi” (15).

Kulttuurisen kolonialismin tarkastelu juuri lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on kiinnostavaa ainakin kahdesta syystä. Kuten Merivirta (31) huomauttaa, yhtäältä lapsille julkaiseminen kehittyi Euroopassa – myös Suomessa – imperialismiin huippukautena ja on siten lajina erottamattomasti yhteydessä imperialistiseen maailmankuvaan ja imperiumin tarkoitukseen. Toisaalta, koska lapset on historiallisesti ymmärretty vaikutuksille alttiina ja muovaimista kaipaavana ihmisryhmänä, lapsille ja nuorille suunnatun kirjallisuuden välittämä maailmankuva antaa erityisen selkeitä viitteitä siitä ideologiasta, johon lapsia on haluttu kasvattaa. Merivirta lähestyy lasten ja nuorten aineistoja ennen kaikkea opettavina, tietoa tuottavina ja välittävinä teksteinä, joiden viihteellisyys ei ole ristiriidassa didaktisuuden kanssa, vaan jopa tukee sen ideologisia tarkoituksia: seikkailukirja välittää ideologioita eri lailla kuin moraalisaatu. Väitöskirjassa (31) todetaankin Markku Ihosen (2003, 16) jalanjäljissä, että esimerkiksi englantilaisen lastenkirjallisuuden imperialistisen indoktrinaation tehokkuus ympäri maailman perustui osin juuri siihen, että laji vapautui suorasanaisesta didaktisuudesta ennen monien muiden kielialueiden lastenkirjallisuutta. Kuten Merivirta havainnollistaa lukiessaan Swanin jatkokertomusta rinnakkain 1920-luvun suomalaisten maantiedon oppimateriaalien kanssa, viihdyttävät kertomukset olivat usein ideologisesti linjassa opettavisten materiaalien kanssa. Siten eri tavat kommunikoida samoja ideologioita tukevat, eivät haasta toisiaan.

Tutkimuksen keskiössä on kohdeteosten rodullistavan tiedon dialoginen rakentuminen. Erityisen mielenkiintoinen tästä näkökulmasta on edellä mainitun Swanin kertomuksen ”Uutisasukkaana Australiassa” (1926) analyysi, jolle omistetaan kaksi artikkelia. Seikkailullisessa siirtolaiskertomuksessa suomalainen Arnellin perhe muuttaa pienelle maatilalle Australian Queenslandiin, jossa he joutuvat neuvottelemaan elintilasta metsässä asuvien aboriginaalien kanssa, joiden hyökkäysten ja petosten kohteeksi he työteliäisyydestään ja hyväntahitoisuudestaan huolimatta joutuvat. Merivirta kiinnittää huomion siihen, että kolonialistinen tieto teoksessa ei rakennu vain ”villien” stereotyyppisessä ja kolonialistisia trooppeja hyödyntävässä kuvauksessa vaan molempia osapuolia rodullistamalla: suomalaisperheen valkoisuus, viattomuus ja pienuus, joka ruumiillistuu erityisesti perheen lapsissa, asetetaan kertomuksessa binaariseksi vastakohtaksi alkuperäisasukkaiden mustuuden, julmuuden ja moraalittomuuden kanssa. Kuvausta tarkastellaan Gloria Wekkerin (2016) ’valkoisen viattomuuden’ (*white innocence*) käsitteen kehyksessä. Käsitteellä viitataan tapaan, joilla pienet kansakunnat tavataan mieltää syyttömiksi kolonialistiseen historiaan ja rasismiin, ”viattomiksi,” ja siten oikeutetuiksi myös aihetta koskevaan valittuun tietämättömyyteen. Swanin kertomuksessa suomalaiset Arnellit ovat niin syyttömiä, etteivät he edes ole rakentaneet maatilansa itse, vaan ostaneeet sen itseään julummilla, englantilaisilta kolonialisteilta.

Toisaalta ideologiat eivät ole koskaan monoliitteja eivätkä lapset vain passiivisia vastaanottajia. Kiinnostavan esimerkin kolonialistisesta tiedontuotannosta ja sen sisäisestä moninaisuudesta antaa yhdessä Johanna Skurnikin kanssa kirjoitettu artikkeli *Lasten lähetyslehden* Owambo-kuvasta ja lähetystyölle kuvattusta ”val(k)aisevasta” (73) vaikutuksesta afrikkalaisiin ”pakanoihin”. Lasten kysymyspalstan analyysissä pedagogiikan kysymykset nousevat keskeiseen rooliin: tarkasteltavassa tekstilajissa pääsee poikkeuksellisella tavalla kuuluviin Owambossa lähetystyötä tekevien aikuisten ja suomalaisten lasten välinen opettava ja kasvattava dialogi. Merivirran mukaan lasten kysymyksiin annetut vastaukset ulottuvat kontekstin koloniaalisuudesta huolimatta usein myös ”valkeus-mustuus-akselia syvemmälle suomalaisten ja aawambojen yhteiseen ihmisyyteen” (74).

Pohjoismaiden roolista globaalissa kolonialismissa on kiinnostuttu laajasti vasta hiljattain. Uudessa tutkimuksessa sitä on kuvattu usein ’koloniaalisena osallisuutena’ (*colonial complicity*), jolla viitataan asemaan, jossa yhtäältä ollaan syrjässä koloniaalisesta keskuksista, toisaalta hyödytään kolonialismiin perustuvasta maailmanjärjestyksestä. Osallisuus käsitteenä ei kuitenkaan tavoita koko totuutta pohjoisesta ”kolonialismista ilman siirtomaita” (49), ja on perustellusti esitetty, että Pohjoismaiden merkitys imperialistisen ja kolonialistisen maailmanjärjestyksen rakentamisessa ja ylläpitämisessä on huomattavasti aktiivisempi (Keskinen 2019, 164). Erityisen selvää tämä on Suomen valtion toiminnassa Saamenmaalla, kuten Rauna Kuokkanen (2007, 144–145) on huomauttanut. Tarkastellessaan suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden osallisuutta ”koloniaalisen tiedon, kulutuksen ja vallan verkostoissa” (13) Merivirran väitöskirja osallistuu tähän uuteen tutkimukseen, joka haastaa ajatusta pohjoismaisesta poikkeuksellisuudesta ja viattomuudesta kolonialismiin.

Tutkimus näyttää, että yhtäältä suomalaiseen lasten- ja nuorten kirjallisuuteen ovat vaikuttaneet imperialistiset asenteet, jotka ovat kulkeutuneet Suomeen englanninkielisen kirjallisuuden häkellyttävänkin monilukuisissa käännöksissä (33–34). Toisaalta suomalainen lastenkirjallisuus ei ole ollut passiivinen kolonialistisen ideologian papukaija vaan osallistunut kolonialistis-imperialistiseen tiedontuotantoon myös varioimalla ja luomalla uutta: suomalainen kulttuurinen kolonialismi on enemmän kuin lainaa.

Ennaliina Leiwo

Lähteet

Ihonen, Markku 2003. Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Toim. Liisi Huhtala, Karl Grønn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Helsinki: Tammi, 12–19.

- Keskinen, Suvi 2019. Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories, and National Narratives. Rewriting Finnish History. *Scandinavian Studies* 91(1–2), 163–181.
- Kuokkanen, Rauna 2007. Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. Teoksessa *Kolonialismin jäljet. Keskustat, periferiat ja Suomi*. Toim. Joel Kuortti, Mikko Lehtonen & Olli Löytty. Helsinki: Gaudeamus, 142–155.
- Merivirta, Raita, Leila Koivunen & Timo Särkkä 2021. Finns in the Colonial World. Teoksessa *Finnish Colonial Encounters. From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity*. Toim. Raita Merivirta, Leila Koivunen & Timo Särkkä. London: Palgrave, 1–32.
- Wekker, Gloria 2016. *White Innocence. Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham: Duke University Press.